

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי אשר וייס שליט"א

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

עלי קללתך בני

הלכה

שחיטת מזמר, פתו זבישולו

פרשת תולדות תשפ"ה

שנה כ"ז - קובץ ז' [תתק"ב]

יד"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת חיי שרה

שחיטת מומר, פתו ובישולו, ודין מומר וכותי

"ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי ציד"
(בראשית כ"ז ג').

"שא נא - לשון השחזה כאותה ששנינו (ביצה כה א) אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה, חדד סכיןך ושחוט יפה, שלא תאכילני נבלה" (רש"י שם).

"ורחים יצחק ית עשו ארי מצידיה הוה אכיל ורבקה רחימת ית יעקב" (תרגום אונקלוס בראשית כ"ה כ"ח).

הרי מבואר שיצחק היה אוכל מן הצייד שעשו היה צד ושוחט למענו, ולכאורה יש לתמוה, דהלא שחיטת מומר פסולה כמבואר בחולין (ה' ע"א), ועשו ישראל מומר היה כמבואר במס' קידושין (י"ח ע"א), וכי יצחק אבינו אכל נבילה. ואת"ל שיצחק לא ידע שעשו רשע הוא וחשב שהוא צדיק, מ"מ בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם, צדיקים עצמם לא כל שכן כמבואר בכמ"ק בש"ס (יבמות צ"ט ע"ב, כתובות כ"ח ע"ב, גיטין ז' ע"א, חולין ה' ע"ב, שם ו' ע"א, שם ז' ע"א).

וכבר עמדו על שאלה זו החיד"א בספרו פתח עינים (חולין שם) ובספר ישמח משה (פרשת תולדות). החיד"א כתב דאפשר דמה שיצחק אכל מצידו של עשו היה לפני שפרש ונעשה מומר. ודוחק גדול הוא, ובפרט לפי דברי חז"ל ורש"י בתחילת הפרשה שעשו היה מתרוצץ לצאת על פתחי עבודה זרה עוד טרם צאתו לאויר העולם.

והישמח משה כתב בזה דבר נפלא, דעל אף שעשו רשע ומומר היה, מ"מ היה מקפיד במצות כיבוד אב ובודאי ששחיטתו פסולה ולא רצה להכשיל את אביו באכילת נבילה, ומשו"כ היה מבקש מיעקב שישחוט לו את כל בעלי החיים אשר צד, ואכן עשו היה צד ויעקב היה שוחט.

והוסיף לפי דרכו עפ"י הידוע מהמקובלים שצדיק יכול להרגיש באכילת בשר את מעלת צדקתו של השוחט, וכיון שיצחק לפי תומו חשב שעשו הוא זה שהיה שוחט בשבילו, לכן היה אוהב את עשו אהבת נפש, וכאשר רבקה היתה מלינה עליו שרשע

שחיטת מומר, פתו ובישולו, ודין מומר וכותי

הוא, הוסיף יצחק אהבה על אהבתו, והערצה על הערצתו בחשבו שעשו צדיק נסתר הוא, שהרי מתוך שחיטתו ידע שצדיק הוא. ועי"ש עוד מש"כ לפי דרכו.

ולפי פשוטן של דברים שתי תשובות בעיקר שאלה זו.

א. בכל עיקר פסול מומר לשחיטה מבואר במס' חולין דמומר לעבו"ז או מחלל שבת בפרהסיא דינו כגוי ופסול משום דלא הוי בר זביחה. ונראה לכאורה דרק לאחר שניתנה תורה ונצטוונו על השחיטה שייך פסול במי שאינו בר זביחה, אבל לפני שנצטוו על הזביחה מה שייך בר זביחה.

ולא מיבעיא למ"ד דהאבות וזרעם לפני מתן תורה היה להם דין בן נח (עיין מנחת אשר בראשית סימן ט"ז, סימן כ', סימן ס"ד, סימן ס"ה אות ג', סימן ע"ב וסימן ע"ד), אלא אף אם דין ישראל להם, מ"מ כל שלא נצטוו על השחיטה, לא שייך בר זביחה, וממילא אין פסול במי שאינו בר זביחה. (ועיין מנחת אשר בראשית סימן כ"ב אות ג', סימן מ' אות ז' וסימן ע"ג אות ב' מה שכתבתי עוד בזה).

ב. וכעין זה נראה לדון לגבי מה שאמרו שאין הקב"ה מביא תקלה על ידי צדיקים, דאפשר שאין זה אלא לאחר שנצטוו במצוות, דהקב"ה רגלי חסידיו ישמור למנוע מהם חטא ועון, משא"כ לפני מתן תורה דאף שקיימו האבות כל התורה עד שלא ניתנה, מ"מ אין בזה אלא מדת חסידית ולא עבירה, וכל כהאי גוונא לא אמרו שאין הקב"ה מביא תקלה על ידן.

ואף שאמרו חז"ל דאף בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם, צדיקים עצמם לא כל שכן, והרי בבהמה לא שייך כלל שמץ חטא ועון, ולכאורה הוא הדין לצדיקים לפני מתן תורה, עדיין יש לדון לפי מה שכתבו התוס' (בגיטין ובחולין שם) דלא אמרו כן אלא במאכלות אסורות ולא בשאר עבירות, ואף באכילה ביוה"כ מצינו שנכשלו בשוגג, דמ"מ אין כאן מאכלות אסורות אלא איסור אכילה התלוי בזמן, ולפי זה נראה דכל דהוי מאכלות אסורות אף בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם, אבל לפני שניתנה תורה אין כאן מאכלות אסורות ואין כאן תקלה, ועדיין יש לעיין בזה.

וכיוצא בזה יש לעיין גם בענין בישול נכרי ופת נכרי, ואף דהוי איסור דרבנן, הלא קיים אברהם אבינו כל התורה כולה על שלא ניתנה ואפילו עירוב תבשילין דהוי

שחיטת מומר, פתו ובישולו, ודין מומר וכותי

מדרבנן, והלא יצחק אכל גם הפת והתבשילים של עשו. אך אפשר שעשו שחט אך רבקה אפתה ובישלה את מאכלי יצחק אבינו.

ונבאר דין מומר לגבי פת ובישול נכרי.

ב

תשובה בענין פת ובישול של מחלל שבת בפרהסיא

הנני במענה קצר לשאלתו במאפיות רבות שבהם העובדים מחללי שבת בפרהסיא, האם הפת אסורה משום פת עכו"ם, כיון שהמחלל שבת בפרהסיא כעובד עכו"ם.

בשאלה זו נחלקו גדולי האחרונים.

אך תחילה נבאר שאין דין פת עכו"ם כדין בישול עכו"ם, ושני נפ"מ יש ביניהם.

א. בפת חילקו חז"ל בין פת פלטר לבת בעה"ב, ולדעת השו"ע (סימן קי"ב סעיף ב') התירו פת פלטר של גוי רק במקום שאין נחתום ישראל, ולדעת הרמ"א מתירין פת עכו"ם אף במקום שיש פת ישראל. ובבישול עכו"ם אין בין בעה"ב פרטי ובים בית תבשיל ומסעדה וכדו'.

ב. לגבי שאלה דידן אף לדעת המקילים בפת שנאפה ע"י מומר משום שאין בו גזירת בנותיהם, החמירו בבישול מומר, משום שבאיסור בישול נכרי מצינו מלבד חשש בנותיהם, גם חשש שיאכילנו דברים אסורים וחשש זה קיים גם במומר, עיין בזה בפתחי תשובה (קי"ב סק"א וקי"ג סק"א).

הרי שלא הרי זה כהרי זה, אך ביסוד הדברים הא בהא תליא, והנושא הוא דין מומר לחלל שבתות.

ונחזה אנן.

בפתחי תשובה (סימן קי"ב סק"א) הביא מהתפארת למשה, דאין בזה כל חשש איסור, דלא אסרו פת עכו"ם אלא משום חתנות, דהיינו חשש בנותיהם, ואין כל איסור בבתו של ישראל מומר, ובידה להיות צדיקה וחסודה, וכך כתב באגרות משה (יו"ד ח"א סימן קמ"ה – קמ"ו) שכך מסתבר, עי"ש.

שחיטת מומר, פתו ובישולו, ודין מומר וכותי

אך רבים האחרונים שנקטו דכיון דהמחלל שבת בפרהסיא דינו כמומר לעבו"ז ודינו כגוי, פתו פת עכו"ם, ורבים הבינו מדברי הראשון בזמן ובמעלה, הלא הוא הפרי חדש (סימן קי"ב סק"ב), דכיון שדינו כגוי פתו פת עכו"ם ובישולו בישול עכו"ם, עי"ש.

ובדעת האוסרים מצינו שתי דרכים. י"א דלא פלוג, וכיון שדינו כגוי פתו פת נכרים, וי"א דבאמת יש לאסור משום בנותיהם, ואף דישראל אעפ"י שחטא ישראל הוא, מ"מ אם בת המומר אף היא נוהגת כמנהג אבותיה, אסורה אף היא, ובדרך כלל שותא דינוקא מה ששמעה מאביה או מאמה, ואף היא אסורה, וממילא יש לאסור משום בנותיהם. ואבאר את הנראה לענ"ד.

א. הנה בזבחי צדק (סימן קי"ב סק"ג), בפרי מגדים (או"ח סימן שכ"ה א"א ס"ק כ"ב, ויו"ד סימן קי"ב שפ"ד סק"ב), ושו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סימן רפ"א) וגם החזון איש (יו"ד סימן ב' אות כ"ג), נקטו לאיסורא, דכיון שדינו כעובד עבו"ז וכנכרי שוויהו חכמים דין פתו ובישולו כפת ובישול נכרי, עי"ש.

ב. בשו"ת מהר"י אסאד (יו"ד סימן ל"א) ואבני נזר (יו"ד סימן צ"ב אות ד') הוסיפו טעם להחמיר, דכיון שבדרך כלל בת מומר הולכת בעקבות אביה, ואף מחללת שבת, יש בזה אך גזירות בנותיהם.

וכ"כ הגר"ש קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת (מהדורא ג' ח"ב סימן ט"ז).

ונדון בקצרה בדבריהם.

מקצת האחרונים הנ"ל הביאו את דברי הר"ן בחידושיו למס' חולין (ד' ע"ב) במה דאיתא שם:

"גופא אמר רב ענן אמר שמואל ישראל מומר לעבודת כוכבים מותר לאכול משחיטתו, שכן מצינו ביהושפט מלך יהודה שנהנה מסעודת אחאב, שנאמר ויזבח לו אחאב צאן ובקר לרוב ולעם אשר עמו ויסיתהו לעלות אל רמות גלעד, ודלמא מיזבח זבח, מיכל לא אכל, ויסיתהו כתיב, ודלמא בדברים, אין הסתה בדברים, ולא, והכתיב כי יסיתך אחיך באכילה ובשתיה, והכתיב ותסיתני בו לבלעו חנם למעלה שאני. ודלמא משתא אשתי, מיכל לא אכל, מאי שנא שתיה, דאמרינן מומר לעבודת כוכבים לא הוי מומר לכל התורה כולה, אכילה נמי מומר לעבודת כוכבים לא הוי מומר לכל

שחיטת מומר, פתו ובישולו, ודין מומר וכותי

התורה כולה, הכי השתא, שתיה סתם יינן הוא, ועדיין לא נאסר יינן של עובדי כוכבים, אבל אכילה, אימא לך מומר לעבודת כוכבים הוי מומר לכל התורה כולה".

הרי לך דלאחר גזירת סתם יינן מומר לעבו"ז יינו אסור, וכתב שם הר"ן בחידושיו:

"ואם תאמר נהי דלא הוי מומר לכל התורה כולה כיון דלע"א הוי מומר היכי אפשר שאין יינו יין נסך. יש לומר שאין סתם יינן אסור משום חשש שמא נתנסך דאם איתיה דנסכיה לא הוי שתי ליה וכדאמרינן בריש פרק אין מעמידין אם איתא דאקצייה ואם איתא דפלחיה תו לא הוה מזבין ליה אלא משום בנותיהן הוא שנאסר הילכך אי מומר לע"א הוי מומר לכל התורה כולה כיון דככותי גמור הוא בכלל גזרתן הוא אף על פי שאין בבנותיו איסור חתנות מן התורה אבל אי לא הוי מומר לכל התורה כולה שרי יינן".

וכמעט כל המחמירין התבססו על דברי הר"ן דאף שאין איסור חתנות במומרים מ"מ כיון דככותי גמור הוא בכלל איסור סתם יינן הוא, ומסתם יינן למדו אף לפתם ובישולם.

כ"כ בערך השלחן (סק"ב) וכ"ה במהר"ם שיק שם, ובכף החיים כתב דבפ"ת ובתפארת למשה הקילו משום שלא ראו את דברי הר"ן, עיי"ש.

אך לא ראו כל האחרונים הללו את דברי הריב"ש (סימן שצ"ד) שכתב שאין זה אלא בסתם יינן שהחמירו בו טפי לאסרו אף בהנאה, וה"ה שהחמירו בין של מומר, ואין ללמוד מכאן לפת עכו"ם ובישולו. ולאחר שראינו את דברי הריב"ש שכתב דאין לדמות גזירות בנותיהם זל"ז ולא החמירו במומר אלא בין אלא בפת ובישול, כשם שהחמירו לאסור סתם יינן בהנאה, משא"כ בפת ובישול עכו"ם שלא נאסרו אלא באכילה ושתיה, ולפי"ז נפל פיתא בבירא, ואין לנו מקור להחמיר.

אך מ"מ נקטו רבים מן האחרונים דכיון דמומר לחלל שבתות דינו כמומר לעבו"ז וכגוי אף פתו ובישולו אסורים בכל פת ובישול נכרי, משום לא פלוג.

ויש מן האחרונים שחידשו יותר מזה וכתבו שאף גזירת בנותיהם שייכא בהו.

בשו"ת טוב טעם ודעת שם כתב הרב השואל הגאון ר' אהרן שמואל בנו של הגר"י אסאד, לפי דברי הר"ן הנ"ל דלא פלוג וכיון שמומר דינו כגוי בישולו אסור, וכתב הגרש"ק:

שחיטת מומר, פתו ובישולו, ודין מומר וכותי

"לדעתי אין צריך לדברי הר"ן, רק כיון דהכותים גזרו עליהם להיות כנכרים גמורים פשוטה דמכל שכן מומרים דהוי בכלל גזירה זו, דהרי מומר לכל התורה גרוע מכותי, ואטו יהיה יציבא בארעא וכו', לכך בכלל גזירת כותים הוי מכ"ש מומר".

ודבריו תמוהים דהכותים היו אומה בפני עצמם וציבור מוגדר, ובאמת נכרים היו ובאו מארץ כות והתגיירו, ונחלקו תנאי אם גרי אמת הם או גרי אריות, ועמדו חכמים ועשאום כגויים והוציאום מכלל ישראל, ואיך נדמה להם מומרים, שאין לנו בהם אלא דינו של כל יחיד ויחיד, ומילתא דפשיטא שבת מומר אם היא הולכת בדת יהודית ושומרת מצוות שדינה ככל אשה כשרה מישראל.

ובשו"ת הג"ר יהודה אסאד (יו"ד סימן ל"א) בתשובה לרב אחד בשאלה הנ"ל אם מומר מחלל שבת בישולו אסור, וכתב שגם בנו הבחור הנחמד עמד בזה, (וכפי הנראה בן הגרי"א, הג"ר אהרן שמואל פלפל בזה בבחרותו ופנה להגרש"ק) וכתב הגרי"א שיש גזירת בנותיהם במומר, ונימוקו עמו דהלא הטור באהע"ז (סימן י"ז) הביא שיטה דאין איסור דאורייתא בביאת גויה אלא משבע עממין, ואעפ"כ גזרו על בישולם של כל הגויים אעפ"י שאין איסור תורה בביאתן, וא"כ הוא הדין במומרים, עי"ש.

ותמה אני איך ניתן לדמות בת מומר שאין בה שום פגם וטומאה לביאת גויה עם הדומה לחמור, ועד כאן לא נחלקו הראשונים אלא בלאו דלא תתחתן בם, אבל כבר כתב הרמב"ם (איסור"ב פי"ב ה"ז):

"עון זה אף על פי שאין בו מיתת ב"ד אל יהי קל בעיניך, אלא יש בו הפסד שאין בכל העריות כמותו שהבן מן הערוה בנו הוא לכל דבר ובכלל ישראל נחשב אף על פי שהוא ממזר והבן מן הכותית אינו בנו שנאמר כי יסיר את בנך מאחרי מסיר אותו מלהיות אחרי ה'".

ועוד כתב בזה (שם הל' ח):

"ודבר זה גורם להדבק בעכו"ם שהבדילנו הקדוש ברוך הוא מהם ולשוב מאחרי י"י ולמעול בו".

ועוד מבואר בסנהדרין (פ"ב ע"א) שיש בזה כרת מדברי קבלה, ומשום חומרת העון גזרו על יינם פתם ובישולם משום בנותיהם, ומה זה ענין לבת מומר, אתמהה.

שחיטת מומר, פתו ובישולו, ודין מומר וכותי

ומהרי"א הביא ראיה דפת מומר לחלל שבת אסור מדברי הפרי חדש (סימן קי"ב סק"ב) שכתב לאסור פת של קראים, והביא מתשובות המבי"ט (ח"א סימן ל"ח) שכתב:

"ואלו הקראים המחללין את המועדות כאילו מחללין שבתות וכאילו כופרים בכל התורה כולה".

הרי דפשיטא ליה דפת של מחללי שבתות אסור.

וראיתי שרבים הוכיחו מדברי הפרי חדש שמומר לחלל שבתות פתו אסור. וגם בשו"ת לבושי מרדכי (יו"ד מהדו"ת סוס"י נ"ו) כתב להחמיר והתבסס על דברי הפרי חדש, עי"ש.

ונראה לענ"ד שטעו בזה כי לא עיינו במקור הדברים שהוא תשובת המבי"ט, וכל המעיין בדבריו יראה בעליל שלא בא לאסור אלא פתם של הקראים, והמבי"ט האריך בגנות כת הקראים, ולרווחא דמילתא כתב דמחללים את המועדות והוי כמחללי שבת, ועוד הביא שם דאף על בת עם הארץ אמרו חז"ל ארור שוכב עם כל בהמה, "כ"ש על אילו שפירשו לגמרי מן התורה של חכמים", ואטו נלמד מדבריו דגם עם הארץ בישולו אסור, ועוד כתב שם שבניהם ממזרים משום שקידושיהם קידושין ואינם מגרשים נשותיהם כהלכה.

וברור מכל דבריו שלא כתב מה שכתב אלא בכת הקראים ואין ללמוד מדבריו כלל מומר לחלל שבתות.

ובשו"ת אבני נזר (יו"ד סימן צ"ב) כתב גם הוא שיש גזירת בנותיהם במחלל שבת, וז"ל (אות ז):

"ומ"ש בספר הנ"ל שמותר לישא בת מומר. אומר אני כן הדברים. אך זה דוקא כשבתו מתנהגת בדת יהודית אבל אם היא מומרת כמוהו אסורה כמו נכרית ממש. דמה"ט דעת תשובת הגאונים (באבן העזר סי' קנ"ז) דמומר אינו זוקק ליבום דקנאים פוגעים בו ובמקום ערוה קיימא. הרי דדינו כגוי ממש להתחתן בו וע"כ יש בו גזירת בנותיהם. דמסתמא בתו תהיה מומרת כמוהו. זה ברור ופשוט לפענ"ד".

שחיטת מומר, פתו ובישולו, ודין מומר וכותי

ואף בדבריו יש לתמוה שהסתמך על תשובת הגאונים שמומר אינו זוקק ליבום משום שדינו כגוי, והלא בהלכה זו הביא הטור (אהע"ז סימן קנ"ז) את שיטת רב שרירא גאון שמומר זוקק ליבום ואת שיטת רב יהודאי גאון שאינו זוקק ליבום, וכתב הטור "ולא ידענא למה לא תהיה אשת מומר זקוקה ליבם".

והשו"ע שם הביא שיטה זו בשם י"א וכתב שאין לסמוך עליה, הרי שאין הלכה כשיטה זו ומה"ת להחמיר כותיה באיסור דרבנן של פת ובישול עכו"ם.

וגם מה שכתב דייש לחוש לפת מומר כיון שמתמא בתו כמותו, תימה, דהלא פשוט דבהלכה זו אין בדינו לגזור גזירות כאילו דייני גזירות בירושלים אנחנו ואין הדבר תלוי אלא בכל איש ואשה אם נוהגים בדת יהודית ושומר משמרת ה'.

ובשלשה מקומות כתב החתם סופר להקל בבנותיהם של מומרים לחלל שבת.

בשו"ת יו"ד (סימן ק"כ) במי שמחלל שבת בדריכת יין כתב בתוך דבריו:

"מה שעושה יי"נ איננו משום חתנות כי מותר להתחתן בבנותיו, ולא משום לתא דע"ז, אלא משום קנסא עשאוהו כגוי עע"ז וע"כ אין להחמיר כ"כ".

ובשו"ת (ח"ו סימן פ"ג) כתב לחלק בין מומרים שנטמעים בין הגויים ופורשים מקהל ישראל שדינם כגויים, לישראל מחלל שבת ואפילו עובד עבו"ז, ובתו"ד כתב:

"ולענין בנותיהם נמי יש לחלק מומר שנטמע בין הנכרים הרי הוא כנכרי ממש אבל אם הוא ישראל ועע"ז אפשר בניו לא ילכו אחריו עי' נדה ל"ג ע"ב בנות צדוקים וכבר הארכתי בזה בפתיחה לה' יי"נ שנדפס בשמי בסוף ס' רמב"ן על קדושין אלא שהמדפיסי' השמיטו קצת מה שנוגע לאפקורסי זמנינו ע"ש".

וכך כתב עוד בחידושי חתם סופר ליו"ד (סימן קכ"ד סוף סק"ד), עי"ש.

ומוהר"י אסאד סתר דבריו, ובתשובה אחרת (שם סימן נ') דן במחלל שבת בפרהסיא אם יינו יין נסך כתב בסוף התשובה דבמחלל שבת לא שייך איסור חתנות, עי"ש.

והנה כל אריכות דברינו בעקבות גדולי הפוסקים שאכן מחלל שבת בפרהסיא דינו כמומר לעבו"ז וכגוי, אך כבר הארכתי במק"א (שו"ת מנחת אשר ח"א סימן י') בדין

שחיטת מומר, פתו ובישולו, ודין מומר וכותי

מחללי שבת בזמנינו, והבאתי דברי גדולי האחרונים שכבר כתבו לפני יותר מק"נ שנים שבזמנינו אינו בהכרח שמחלל שבת בפרהסיא דינו כמומר לעבו"ז, והסקתי שם שרובם ככולם של החילונים בזמנינו דינם כתינוקות שנשבו, ואין דינם כמומר.

סוף דבר שאלה זו שנויה במחלוקת בין רבותינו האחרונים, וכיון דבאיסור דרבנן מדובר, ומסתבר דעת המקילים, וביותר בזמנינו אין לאסור פתם ובישולם.

אך מאידך נראה דלכתחלה יש להחמיר כדעת המחמירים וכאשר האופים מחללי שבת, יש למושגיח להשתתף במעשה האפיה ולו במעט, ולפי המבואר בשו"ע (סעיף ט') דהשתתפות כלשהי של ישראל מתירה פת עכו"ם, דכיון שהדבר נוגע לרבים ובקביעות, אין להשתית אורחותינו על קולות אלא על חומרות, אך כל לכתחלה אך בדיעבד נראה ברור שאין לאסור פת שנאפה ע"י מחללי שבת, ואפילו מחללי שבת בפרהסיא, וככל החזיון הנ"ל.

סוף דבר, תימה היא לומר שיש גזירת וחשש בנותיהם כמומר לחלל שבתות.

ג

דין הכותים והקראים

בדין הכותים מצינו מבוכה גדולה וסוגיא ארוכה בש"ס ופסקים.

כת זה הובא לארץ ישראל ע"י מלך אשור כאשר גירשו את בני ישראל מהשומרון והושיב במקומם את הגויים מארץ כותה, וכמ"ש בספר מלכים (ב' י"ז כ"ד – כ"ח):

"ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוא ומחמת וספרוים וישב בערי שמרון תחת בני ישראל וירשו את שמרון וישבו בעריה. ויהי בתחלת שבתם שם לא יראו את ה' וישלח ה' בהם את האריות ויהיו הרגים בהם. ויאמרו למלך אשור לאמר הגוים אשר הגלית ותושב בערי שמרון לא ידעו את משפט אלהי הארץ וישלח בם את האריות והנם ממיתים אותם כאשר אינם ידעים את משפט אלהי הארץ. ויצו מלך אשור לאמר הליכו שמה אחד מהכהנים אשר הגליתם משם וילכו וישבו שם וירם את משפט אלהי

שחיטת מומר, פתו ובישולו, ודין מומר וכותני

הארץ. ויבא אחד מהכהנים אשר הגלו משמרון וישב בבית אל ויהי מורה אתם איך ייראו את ה'".

ונחלקו תנאי משנתגירו בעקבות מכת האריות, אם גרי אמת, או גרי אריות ולא היה כל תוקף בגירותם (יבמות כ"ד ע"ב, קידושין ע"ה ע"ב, ב"ק ל"ח ע"ב ועוד). במס' חולין (ו' ע"א) אמרו שבימי רב אמי ורב אסי בדקו וראו שעברו על כל מצוות התורה וגרמו למכשול לבני ישראל ולפיכך "ולא זז משם עד שעשאו עובדי כוכבים גמורין".

ונחלקו הראשונים אם דינם כגויים ממש ואף לקולא, כך היא דעת הרמב"ם (הל' עבדים פ"ו ה"ו), או שמא עשאו כגויים רק לחומרא ולא לקולא, ואכמ"ל.

והנה בשו"ע (יו"ד סימן קנ"ט ס"ג) איתא דשאני קראים מכותים, ואף דכותי יש לו דין מומר ומותר להלוותן ברבית, בקראים אסור להלוותן. והש"ך (סק"ו) כתב דהקראים דינם כמומרים ומותר להלוותן ברבית. אך לכו"ע אסור ללוות מהם ברבית ואין דינם כדין הכותים. ובטעמא דמילתא כתב החות דעת (סק"ה) דאת הכותים הוציאו מכלל ישראל בימי התנאים וכמבואר במס' חולין שם דרבי מאיר גזר עליהם ועשאו כגויים גמורים, ובימי ר"מ לא קיבלו דעתו, אך רב אמי ורב אסי שוב גזרו עליהם ונתקבלה דעתם, אך לגבי הקראים לא מציינו כן ואין כח בידינו לתקן ולגזור כהאי גוונא, וז"ב.

וכבר כתבו התוס' (חגיגה כ"ה ע"א) דכל מה שמצינו בחז"ל שהקילו בכותים ודינם כישראל לגבי כמה הלכות אין זה אלא לפני שבדקו אחריהם ועשאו כגויים, אבל לאחר גזירה זו דינם כגויים לכל דבר.

וכך כתב הרמב"ם בפירוש המשנה (ברכות פ"ח מ"ח):

"ובכאן אפרש לך ענין הכותים העם שהביא סנחריב מכותה והושיבם בערי שומרון העיד הכתוב בהם את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים, אבל באורך הימים למדו התורה וקבלוה על פשוטה והמצות אשר החזיקו בהן היו קפידים עליהם וישימו לבם עליהם מאוד והוחזקו שהיו מאמינים בדתינו ומיחדים ולא יעבדו ע"א, עד אשר חקרו עליהם חכמים ומצאו מכבדים הר גריזים וחקרו על הדבר ההוא ומצאו להם בהר ההוא דמות יונה וידעו שהם עובדים ע"א אז החזיקום בחזקת עכו"ם גמורים לכל דבריהם, ולכל מה שתמצא במשנה מן הדברים מענין הכותיים אשר תבין מהם

שחיטת מומר, פתו ובישולו, ודין מומר וכותי

שהכותים נכבדים מן העכו"ם ופחותים מישראל כמו שאמרו מזמנין עם הכותי, וכותי המברך וזולתו, לא אמרו זה אלא קודם שחקרו עליהם, אבל מעת שחקרו עליהם ומצאו אשר זכרנו הם פחותים מן העכו"ם מאד ועל כן דע אותו ולא נצטרך לשנות לך זה העיקר בכל מקום שזכר כותי".

ודעת הרמב"ם (הל' עבדים פ"ו ה"ו) שהקראים שהן הם הצדוקים בזמנו, דינם ככותים, וכ"ה בשו"ע (יו"ד סימן רס"ז סעיף מ"ז), ואכמ"ל.

והנה חידוש עצום כתב החתם סופר (הגהות או"ח סימן ל"ט מג"א סק"ד) במה דמבואר בשו"ע (שם סעיף א') דמוסר פסול לכתוב תפילין משום שאינו בקשירה וכל שאינו בקשירה אינו בכתובה, והבית יוסף תמה בהלכה זו למה אינו בקשירה. והחת"ס הביא גם מדברי התוס' יו"ט (נדה פ"ז מ"ד) שתמה לגבי כותים למ"ד גרי אמת הם, איך עשאו כגויים לטהר בהם טומאת נדה וטומאת אהל דאורייתא.

וכתב החתם סופר:

"ונראה לפענ"ד שיש כח בכלל ישראל להוציא המורדים מכלל האומה ויחזרו לגוים גמורים אף להקל. וזכר לדבר, ראה ויתר גוים [חבוק ג, ו] שהתיר להם ז' מצות [בבא קמא לח, ב] אף על גב דלאו ראייה גמורה היא, מכל מקום כן נראה לי. והם נמנו וגמרו להוציאם מברית ישראל לגמרי. ובגיטין [מה, ב] פירש רש"י [ד"ה מומר] שהמסור פרק עול תורה. יש לומר כיון שמוסר לתוא מכמר [ישעיה נא, כ] הרי מסר חבירו גם להעבירו על דת משה וישראל, ואי לא דפריק עול תורה כולה לא עביד הכי. ומצינו בעזרא [י, ח] יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה, משמע שהוציאם מכלל ישראל, וכנזכר לעיל".

וכל דבריו חידוש, ואדון בהם בקצרה.

במה שהביא בדכתיב ראה ויתר גויים (חבוק ג' ו') שהתירו להם שבע מצוות בני נח, הלא בגמ' (עבו"ז ב' ע"ב) אמרו דאין זה אלא שלא יקבלו שכר כמצווה ועושה, אך ודאי לא פטרו אותם ממצוותיהם. וכבר כתב החת"ס שאין בזה ראייה גמורה.

אך באמת נראה ליישב את דברי רבן של ישראל החתם סופר, דכל קושיית הגמ' שם אינו אלא דלא מסתבר שיהיה חוטא נשכר דבגלל שעברו על שבע מצוות התירו

שחיטת מומר, פתו ובישולו, ודין מומר וכותני

להם, ומשמע שעצם ההתרה אין בו תימה ולא הקשו אלא שלא יהא חוטא נשכר, הרי שבאמת יש כח ביד ישראל לפטור את החייב.

אך באמת אין זה ענין כלל לני"ד, דהלא בגויים עסקינן ולא בבני ישראל, ובדברי הנביא חבקוק המנבא בשם ה', ומה ראייה מכאן שיש כח לדורות להוציא יהודי מכלל ישראל, אתמהה. (ובכל עיקר דין שבע מצוות בני נח בזמן הזה עיין מנחת אשר בראשית סימן י"ב אות ג' – ה').

ומה שהביא מקרא בעזרא (פ"י ח'), לא מצינו לאחד מרבותינו הראשונים מפרשי המקרא והגמרא שיפרש כך את הכתוב, ותימה גדולה לומר שכל מי שלא עלה לא"י עם עזרא ונחמיה יצא מכלל ישראל ודינם כגויים גמורים.

ועיקר התימה שבדברי החת"ס, דעד כאן לא מצינו אלא בכת שלימה כגון הכותים, וכעין זה מצינו עוד ביבמות (י"ז ע"א) לגבי עשרת השבטים שאבדו, ועבדו עבו"ז "לא זזו משם עד שעשאום עובדי כוכבים גמורים, שנאמר בה' בגדו כי בנים זרים ילדו", אבל תימה לומר כן על כל מוסר יחידי.

אמנם באמת כבר נרעשו אמות הסיפים לפני מאות בשנים בימי האינקבזיציה בספרד ופורטוגל באלפים שנשתמדו, וגדולי הפוסקים דנו רבות בדינם, ובשו"ת מהרשד"ם (אהע"ז סימן י') האריך בתשובה להוכיח שהמשומד יצא מכלל ישראל ודינו כגוי ואין קידושיו קידושין. ואף שכתב הרמב"ם (הל' אישות פ"ד הט"ו) בפירוש דהוי קידושין, אין כוונתו אלא לספק קידושין ולא קידושין ודאין, עי"ש. (ולכאורה דבריו תימה שהרי כתב שם הרמב"ם דהוי קידושין גמורים. וראיתי בהוצאת ר"ש פרנקל בילקוט שינוי נוסחאות שיש נוסחאות שלא כתוב בהם אלא דהוי קידושין ולא קידושין גמורים, וכנראה שכן היה לפני מהרשד"ם).

והביא שנחלקו הרס"ג ורבינו חננאל, לדעת הרס"ג משומד אין קידושיו קידושין ולדעת הר"ח קידושין המה, אך אין זה אלא במי שהיתה הורתו ולידתו בקדושה אך זרעם אחריהם שנולדו לאחר שהוריהם השתמדו אף לשיטתו יצאו מתורת ישראל, ועיין עוד במרדכי יבמות (פ"ד), עי"ש.

ועיין עוד בחכמת שלמה למהרש"ל ביבמות (ט"ז ע"ב תוד"ה אמוראי) שכתב בעכו"ם ועבד שבא על בת ישראל "כשנוהג עצמו כעכו"ם הרי הוא כשאר עובד כוכבים

שחיטת מומר, פתו ובישולו, ודין מומר וכותי

וכמעט שאין בהם דין ישראל", וחזר על דבריו עוד (שם ד"ה עכו"ם לקדש בסוה"ד), עי"ש.

ובמהרש"א שם תמה עליו וכתב:

"ודבר תמוה פירש וכי משום שנוהג כעובד כוכבים יהיה כעובד כוכבים שלא ניהוש לקידושיו דהא כיון דבתר אמו שדינן ליה ישראל מומר מקרי ופשיטא דחוששין לקידושיו אף אם נהג עצמו כעובד כוכבים".

ובקרן אורה (שם י"ז ע"א ד"ה איכא דאמר) דן במה שאמרו שם לגבי עשרת השבטים דאמר שמואל "לא זזו משם עד שעשאום עובדי כוכבים גמורים, שנאמר (הושע ה' ז') בה' בגדו כי בנים זרים ילדו", ותמה מה כח היה בידם להפוך בני ישראל לגויים גמורים.

ותחלה כתב דשמא לא אמרו כן אלא שאין חוששין לקידושיהם דיש כח ביד חכמים להפקיע קידושין, ושוב כתב דמלשון הפסוק בהושע משמע טפי שלכל דבר עשאום כגויים, וכתב דע"כ "על פי הנביאים ורוח הקודש נעשה זאת".

ושוב כתב:

"ואפשר דכל שנטמע בימים הקדמונים בין עובדי כוכבים היה דינו לגמרי כעובד כוכבים, ויש לקיים בזה דברי מהרש"ל ז"ל שכתב לעיל (ט"ז ע"ב) בתוס' ד"ה אמוראי נינהו דכל שנהג מעצמו כעובד כוכבים לא היה לו דין ישראל, ומהרש"א ז"ל הקשה עליו דהא ישראל מומר הוה. ולפי הנ"ל י"ל דכל שנטמע בין העובדי כוכבים הרי היה בכלל תקנה זו להעשות כעובדי כוכבים גמור. ולענין מה שאמרו ז"ל (חולין ו' ע"א) על הכותים דעשאום כעובדי כוכבים נחלקו הפוסקים אי גם לכל מילי שוינהו כעובדי כוכבים. ומכאן ראייה דעובדי כוכבים גמורים הם. ויש לחלק ודו"ק".

וחידוש יש בדבריו דנביאי ישראל קבעו ברוח קדשם אף לדורות הבאים דכל שנוהג כגוי לכל דבר ונטמע בין הגויים פקעה ממנו קדושת ישראל ודינו כגוי.

וכל זה לכאורה בית אב לדברי החתם סופר, ודו"ק בכל זה.

בענין הניאולוגים

והנה לפני כמאה ושמונים שנה נרעשו אמות הסיפים בהונגריה וגדולי ישראל נקהלו לעמוד על נפש היהדות נגד המתחדשים המשכילים שהכניסו שינויים בסדר התפילה ומנהגי בתי הכנסיות. גדולי תלמידי החתם סופר ורבים מגדולי הרבנים ייסדו קהילות נפרדות של החרדים על דבר ה'. בכל עיר ועיר נפרדו החרדים וייסדו קהילות אורתודוקסיות והקהילות שבהנהגת הרפורמיסטים נקראו הניאולוגים.

וגדולי הדור נתחבטו האם להכריז על הניאולוגים מהרסי הדת כיוצאים מכלל היהדות ופסולי חיתון.

בשו"ת משנה הלכות להגר"מ קליין זצ"ל (חי"ז סימן י"א) נשאל בבחורה שבאה בקשרי שידוכין עם בחור בעל תשובה ושוב נודע שהחתן מצאצאי אחד ממנהיגי הניאולוגים ונפשו בשאלתו האם מותר לה להינשא לו, וכתב ששמע מאחד מזקני רבני הונגריה הרה"ג אב"ד יאקע שבימים ההם היתה אסיפת רבנים ומהר"ם שיק נעמד על רגליו ואמר שחלילה להוציאם מן הכלל ולהכריז שהם פסולי חיתון, אלא כל החוזר מהם בתשובה דינו ככל הכשרים בישראל.

אך סיפור זה נסתר לכאורה ממש"כ בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן ש"ה) במכתב ששלח לחבירו הכתב סופר ובו זעק זעקה גדולה ודרש לצאת במלחמה גלויה נגד הכת הנ"ל, להרחיקם בזרוע ולהכריז עליהם שהם פסולי חיתון, עי"ש.

ונפלאות היא בעיני, וכי היכן מצינו שאסרו עדה שלימה מבני ישראל בחיתון, והלא אף את הכותים לא פסלו אלא משום חשש ממזרות וכמבואר במשנה ובגמ' (קידושין ע"ד – ע"ה), וכן מצינו בקראים (אהע"ז סוס"י ד' בבית יוסף וברמ"א שם), ולולי חשש ממזרות לא מצינו שאסרו את עדות המורדים לחיתון בדרך קנס וגזירה.

אמנם מצינו לאחד מן הראשונים שאכן נקט שהכותים נפסלו לחיתון בדרך קנס, וזה דעת בעל המאור בקידושין שם, והרמב"ן בספר המלחמות דחה דבריו, עי"ש.

ובאמת כבר מצינו התייחסות לשאלה זו בדברי רבינו הגדול החתם סופר בשו"ת (ח"ו סימן פ"ט) שבו שפך סוללה נגד מהרסי הדת מכת המשכילים, ובסוף דבריו כתב:

שחיטת מומר, פתו ובישולו, ודין מומר וכותי

"ואלו הי' דינם מסור בידינו הי' דעתי להפרישם מעל גבולינו לא יותן מבנותינו לבניהן ומבניהם לבנותינו כי היכי דלא ליתי לאמשוכי אבתרייהו ויהיה עדתם כעדת צדוק ובייתוס ענן ושאול אינהו בדידהו ואנן בדידן כ"ז נ"ל להלכה ולא למעשה מבלי רשות והורמנא דמלכא יר"ה וזולת זה יהי דברי בטילים וכלא חשיבי ומ"מ לעשות רצונו דפר"מ כבודו חפצתי וכתבתי לק"ק ה"ב ופראג גם לבראד לקבץ דעת גאוני הדור ולשלחם ביד רופ"מ הדרת גאונו וימלך בקונו ויצא לישע המונו ותחז עינינו שכלל היכלו וארמונו כנפשו הקדושה והטהורה ונפש א"נ דש"ת".

הרי שאף שדעת החתם סופר היתה שראוי להרחיקם בזרוע, מ"מ למעשה לא פסק כן, וכן נראה גם בכונת המהר"ם שיק, ודברי מהר"ם שיק שהיה מגדולי תלמידי החתם סופר ונאמן ביתו תואמים את דברי החתם סופר.

עלי קללתך בני

עלי קללתך בני

"ותאמר לו אמו עלי קללתך בני אך שמע בקלי ולך קח
לי" (כ"ז, י"ג).

הן ידוע בשם אדוננו אור העולם הגר"א מוילנא שפירש את דברי רבקה
אמנו "עלי" ר"ת עשו לבן יוסף.

רבקה רואה ברוח קדשה שאלה הם שלש גזירות קשות ושלשה נסיונות
קשים שיעקב אבינו יעבור בימי חייו. וכאשר יעקב אבינו נרתע לאחוריו
וירא לקיים את פקודת רבקה אמו ואומר הוא "אולי ימושני אבי והבאתי
עלי קללה ולא ברכה". אומרת לו רבקה "עלי קללתך בני", אלה הן שלש
הקללות שעמם תתמודד בימי חייך, עליהם אין תוספת ומהן לא יהיה
גרעון, וא"כ לך נא בני ועשית כאשר צויתך.

ומה הן שלש הגזירות הללו.

עשיו איש דמים היה ורדף את יעקב על מנת לרצחו נפש, שפיכות
דמים מנת חלקו, וכך אמר ללא בושתי פנים "יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה
את יעקב אחי".

לא כן לבן, אף הוא ביקש לעקור את הכל אבל לא מצינו שזמם להרוג
את יעקב, אלא שבאמרו הבנים בניי והבנות בנותיי ולמה לך להפרד מעלי
ולהבדל ממני, בזאת ביקש לעקור את הכל.

הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב, בנו בחר הקב"ה מכל העמים
להיות לו לעם סגולה, וזר לא יתערב עמנו.

ולאחר שנחלץ יעקב מידי עשו ומידי לבן, וביקש יעקב לישב בשלוח
קפץ עליו רוגזו של יוסף. זו הקללה של שנאת היא הקשה מכולם. כי
סכנה זו לא מבחוץ היא אלא מבפנים, מתוך הבית ובתוכו, ובגללה
נתגלגלו הדברים וירדו אבותינו למצרים.

ולבי אומר לי דגם שלשת אלה: עשו, לבן ויוסף, סימן הם לבני יעקב
לדורותיהם ככל מעשי האבות שהם סימן לבנים (רמב"ן בראשית י"ב, ו'),

עלי קללתך בני

ומה שאירע ליעקב ונגזר עליו - נגזר גם על זרעו בכל דור ודור, בינו נא שנות דור ודור, גולה אחר גולה, גולה וסורה.

לכשנתבונן נבחין שגלות ישראל מתחלקת לשתי פנים, היה ונגזרה עלינו גזירת הריגה וכליון כגזירת המן ואחשורוש, - זו היא גזירת עשיו שזמם להרוג את יעקב אבינו. אך יש ונגזרה עלינו גזירת שמד וביטול התורה והמצוה כגזירת היונים, - זו גזירת לבן הארמי שבקש לעקור את הכל, אך לא להרוג ולאבד.

אמנם, לכל אלה יכולנו בחסדי שמים, אך הקשה מכולם היא גזירת יוסף המתבטאת ב"שנאת אחים" בינינו לבין עצמנו.

ועוד אען ואומר שגם בדורנו אנו סבלנו על שכמנו את שלשת הגזירות "עלי היו כולנה". היטלר ימ"ש ורוצחיו הנאצים "גוי עז פנים אשר לא ישא פני זקן ונער לא יחון" ביקשו להשמיד, להרוג ולאבד כמו עשיו ופרעה והמן לפניו. ומנגד קמו עלינו סטאלין וקלגסיו הבולשביקים ימ"ש וגזרו להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך, כלבן הארמי והיוונים. וגם מהם נושענו בחמלת ה'.

אך הקשה מכולם גזירת "יוסף" - שנאת אחים, היא שהחריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו ועדיין מרקדת בינינו, ממנה עדיין לא נושענו, משום שגזירה זו - בנו היא תלויה ועלינו מוטל לעקרה מקרבנו ולא להשאיר לה שריד ופליט.

מה נאמר ומה נדבר, הלא גם בימינו אלה ממש שטן זה מרקד בינינו ושנאת אחים אוכלת בנו בכל פה ומכלה כל חלקה טובה, ואם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו מי גבים.

אוי לנו שכך עלתה בימינו.

הבה נתחזק כולנו להרבות אהבה ואחוה שלום ורעות, הלא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק, חזקו ונתחזקה למען כבוד שמים וכבוד תורתנו הקדושה והחביבה.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

